

СТОСУНОК ДО ПРИРОДИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ДОВКІЛЛЯ

© Дида І.А., 2007

Наведено основні теоретичні положення, які стосуються пов'язань архітектури з природним середовищем і мають бути підставою для наукових досліджень цього питання. Виклад теоретичних положень складено на основі наукових праць ряду різних авторів.

Постановка проблеми. Стосунок людей до природного довкілля, який може бути позитивним або негативним, має велике значення у формуванні людьми свого архітектурного середовища. Для того, щоби розв'язувати містобудівні задачі за цією проблематикою, необхідно спиратися на адекватну науково-теоретичну базу, яка має бути підставою для вирішення питання про роль і місце природи у формуванні архітектурного довкілля. Формування такої бази вимагає проведення фундаментальних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця стаття ґрунтується на опублікованих теоретичних наукових працях, з цієї проблеми, зокрема, на працях О. Шпенглера, Л. Гумільова, А. Іконнікова, І. Пригожина, І. Стенгерс, О. Кащенко, В. Михайленка та інших авторів. Проте у цій статті матеріал розглянуто в аспекті, що відрізняється від вказаних наукових праць, а саме з позицій формування архітектурного довкілля.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – сприяти вирішенню теоретичної архітектурної проблеми щодо методів дослідження комплексу питань про місце природи в архітектурному довкіллі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середовище людини, історичне довкілля людей є невіддільною частинкою їх сутності [1, с. 198]. Середовище вирішально впливає на формування й розвиток особистості людей. Разом з тим, під впливом творчої активності, діяльності людини середовище змінюється, перетворюється, а в процесі тих перетворень змінюються самі люди [2, с. 359]. Формування середовища людини є предметом архітектурної творчості. Прийнято, що архітектура – це система будинків та споруд, які формують середовище для життя й діяльності людини [3, с. 296]. Особливе значення стосунку до природи у формуванні архітектурного середовища впливає з того, що архітектура довкілля завжди (є, бо має бути), певного роду компромісом поміж елементами “ab naturae” і “ab artificio”, тобто природного та антропогенного походження, які разом формують складну єдність. В архітектурному обличчі об'єкта залежно від обставин, від характеру цієї культури, а також залежно від творчого обличчя тих, хто це середовище формує, можуть переважати штучні або природні елементи.

У взаємному зіставленні або поєднанні, в ході формування довкілля, відповідно природних та штучних начал, у діяльності людства з давніх часів проявили себе два діаметрально різні підходи. Ці два підходи є дуже чітко сформульовані в ряді класичних наукових творів. Так, І. Пригожин та І. Стенгерс стосовно цього питання стверджують, що в минулому дослідники, розглядаючи стосунок людини до світу природи, дотримувались двох позицій. Ці автори зазначають, зокрема, погляд на це М. Серра, який писав: “Саме в тому (тобто в тому, що стосується зв'язку людини з природою. – прим. авт.) грецька мудрість досягає однієї з своїх найбільших вершин. Там, де людина перебуває в навколишньому світі й сама виходить з цього світу, знаходиться серед матерії, яка її оточує, й сама є створена з неї, вона перестає бути чужинцем і стає другом, членом рідні,

рівним посеред рівних. Вона заключає пакт з речами. І навпаки, численні науки основані на порушенні цього пакту. Людина є чужою для світу, для світанку, для неба, для речей. Вона ненавидить їх і бореться з ними. Все, що є навколо, для людини – небезпечний ворог, з яким треба боротися не на життя, а на смерть, і його, скільки б це не коштувало, необхідно підкорити” [4, с. 377].

Наявність двох позицій у стосунку людини і суспільства загалом, до природи дуже виразно висловив Л. Гумільов у своїй праці “Древняя Русь и Великая степь”. Він пише: “...треба визнати, що відношення до неї (тобто до природи. – прим. авт.) є можливе двояке, що проявило себе в релігійних вченнях, філософи, яких можна охарактеризувати як діаметрально протилежні: 1. Людина визнає себе частинкою природи, верхньою ланкою біоценозу – тоді вона не протиставляє себе тваринам, своїм меншим братам і, подібно до них, вбиває, щоби поїсти або захистити себе, або відстояти своє право на відтворення дітей, а вмираючи, вона віддає своє тіло на поталу рослинам та черв’якам; 2. Людина протиставляє себе природі, у якій вона бачить сферу страждань. При цьому вона зобов’язана ввести до біосфери, яку вона відкидає, також своє власне тіло, від якого необхідно звільнити “душу”, тобто свідомість. Шляхи для цього пропонувалися різні, але принцип був завжди один – відкидання світу як джерела зла. Ці два підходи до проблеми біосфери можна виявити всюди, де є записана історія” [5, с. 253, 254].

Цікаві висновки та положення, які стосуються ставлення людини і суспільства до формування архітектури і природного довкілля, містить відома праця О. Шпенглера “Занепад Європи”. О. Шпенглер присвятив особливу увагу питанням розвитку людиною свого середовища в часі. Він зазначає принципову відмінність між історією та природою як основними факторами існування і розвитку світу: “Історія є вічне становлення, вічне майбутнє, а отже, рух; природа вічно є чимось таким, що вже сталося, а отже, вона є вічне минуле” [1, с. 72]. В аспекті моделювання пов’язань архітектурного довкілля людини з її природним оточенням теоретичні опрацювання О. Шпенглера, що стосуються моделювання в часі, є необхідною частинкою, яка має обов’язкове значення як доповнення до моделювання у просторі.

За визначенням О. Шпенглера, “Природа є образ, у якому людина високої культури надає єдності та значущості безпосереднім враженням своїх відчуттів. Історія – це образ, за допомогою якого уява людини намагається зачерпнути розуміння живого буття світу стосовно власного життя і таким чином надати йому поглибленої дійсності” [1, с. 10]. Разом з тим він зазначає, що “немає чіткої межі, яка розділяє два види сприйняття світу...”, тобто сприйняття з позиції природи, – і з позиції історичного бачення. “Неминучим є їх сумісна присутність у кожному акті переживання”. [1, с. 152]. Історичний навколишній світ людей є частиною їх ества. Кожній культурі властивий строго індивідуальний спосіб бачити природу, або, що те ж саме, у кожній культурі є її власна своєрідна природа [1, с. 197–198].

О. Шпенглер безпосередньо пов’язує свої висновки з баченням архітектури. Зазначаючи існування в історії людства двох різновидів культури, які він називає відповідно „аполлонівським” та “фаустівським” ідеалами людства, О. Шпенглер зазначає протилежність єгипетського й фаустівського бачення світу, з одного боку, до античного бачення, – з іншого. У зв’язку з цим він писав: “Якщо єгипетська й фаустівська душа знайшли свій найперший вираз у могутній архітектурі, то антична душа шукала свого виразу в певній відмові від неї” [1, с. 292]. Він зазначає, що “єгиптянин заперечує знищеність, тоді як антична людина стверджує таку можливість усією мовою форм своєї культури” [1, с. 16].

Л.М. Гумільов пише, що стосунок людини до природи, у принципі, може бути двояким, і це проявилось у двох філософемах, що їх можна охарактеризувати як діаметрально протилежні. Згідно з першою з тих позицій людина визнає себе частинкою природи, верхньою ланкою біоценозу, а за другою – людина протиставляє себе природі, в якій вона бачить сферу страждань і джерело зла, – і ці вказані ним два підходи до проблеми біосфери простежуються всюди, де є записана історія. На початку нашої ери перша концепція, як він вважає, була представлена цілим рядом релігійних систем, зокрема, у філософії християнства, ісламу, юдаїзму, індуїзму, у конфуціанстві, даосизмі та в язичницьких системах турків, слов’ян та угро-фінів. Друга концепція, як зазначає Л.М. Гумільов, виникла не всередині етносів, а на їх стиках і поширювалася зонами етнічних контактів.

Принципову духовну відмінність конкретних світових цивілізацій щодо ставлення (у сфері архітектури) до природи відзначають також інші вчені, керуючись при тому іншими передумовами. Так, Ю.М. Канигін стверджує, що "...цивілізації Стародавнього Єгипту й Шумера, які „осліпили” істориків своїми величними пірамідами й зікуратами, і Аратта-Трипілля, яка не будувала величних споруд – принципово різні цивілізаційні феномени, що мали протилежні вектори еволюції” [6, с. 121].

Проблематика, що стосується взаємовідносин людини і суспільства, з одного боку, та навколишньої природи – з іншого, охоплює дуже широке коло питань. У світлі проблем архітектури необхідно звернути увагу насамперед на аспекти, що стосуються культури. Культура – це історично визначений рівень розвитку суспільства й людини, виражений в типах та формах організації життя та діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних та духовних цінностях. Поняття „культура” вживають для характеристики матеріального і духовного рівня розвитку окреслених історичних епох, суспільно-економічних формацій, конкретних суспільств, народностей та націй [7, с. 594].

Стосунок культури, ідеології суспільства до природи має історичний характер; він може змінюватись з часом. Особливо великого значення набуває розвиток науки на нових засадах у XVIII ст. Як зазначають І. Пригожин та І. Стенгерс, тоді запанувала наука, „...впевнена, що їй вдалося довести безсилля природи перед проникливістю розуму людини” [4, с. 98]. Така позиція проявила себе дуже активно протягом XVIII – першої пол. XX ст., і особливо, за тоталітарних режимів. Образно характеризує цю позицію написаний в епоху сталінізму і тому дуже патетичний вірш Максима Рильського: „Вода й повітря, блискавка і грім, Земна кора і поклади підземні, – Все стане побудованням струнким, Що ніби меч проріже хмари темні. Шумливі скелі розлетяться в прах, Як вірні коні, запряжуться води, І ти, людино, в себе у ногах Побачиш постать гордої природи” [8, с. 70].

Концепцію орієнтації на природу та на властивий їй „природний” хід подій містить ідеологія Конфуція. Він висунув, зокрема, як приклад ідеального управління державою принцип “недіяння”, тобто управління без втручання у природний хід подій [9, т. I, с. 319, прим. 101]. Недіяння (у вей) – одне з основних понять даоїстської філософії – означає відсутність дій, які заважають або суперечать натуральному розвитку природи [9, т. 1, с. 349].

Дослідники зазначають, що кожній культурі притаманний свій, дуже індивідуальний спосіб бачити й пізнавати природу, або, що те ж саме, у кожній культурі є її власна своєрідна природа, якою в тому самому вигляді не може володіти жодний інший вид людей. Так само, в кожній культурі є свій, зовсім особливий хід історії [1, с. 197]. Культура розквітає на ґрунті строго обмеженої місцевості, до якої вона й залишається прив’язаною, як рослина [1, с. 166].

Як цілком зрілі утворення пропонують розглядати такі культури: китайську, вавилонську, єгипетську, індійську, античну, арабську, західну культуру, а також культуру майя [1, с. 165]. Культур, які не досягли зрілості, на думку дослідників, є зовсім небагато; серед них називають персидську, хеттську та культуру кечуа; та й вони не відіграють вагомій ролі [1, с. 165]. Зазначають, що кожній культурі є властивий строго індивідуальний спосіб бачити й пізнавати природу [1, с. 197]. Разом з тим зазначають, що протягом тисячоліть вже не залишилося жодної країни на Землі, якої не торкнувся вплив чужих високих культур [1, с. 597].

Тут потрібно згадати також дуже велику роль, яку відіграє регіональна культура, в усьому її комплексі, тобто також у її пов’язанні з природою місцевості та регіону, у формуванні в людей адекватного поняття „батьківщина”. Вважають, що для сучасної людини, громадянина, батьківщина є “...невловима єдність природи, мови, клімату, звичаїв, історії; вона не “земля”, а “країна”; не точкоподібна сучасність, а минуле й майбутнє; не сукупність людей, богів та будинків, а певна ідея” [1, с. 492]. Тому що у становленні кожної конкретної культури стосунок суспільства до природи займає суттєве місце та має у цьому процесі дуже велике значення, вагомість викладених тут теоретичних положень важко переоцінити.

Позиції та матеріали, викладені вище, становлять теоретичну базу для розгляду питань взаємодії людини з природою на полі архітектури. Увесь цей матеріал визначає разом загально-наукову філософську платформу для оцінки і розв’язання теоретичних та практичних аспектів

справи. У викладеному матеріалі зазначено, що у відносинах людини до природи у світі історично сформувалися два різні, діаметрально протилежні підходи до формування довкілля.

У архітектурній творчості один з цих підходів ґрунтується на тому, що середовище для себе людина повинна створювати сама, штучно; тобто, що людина тільки сама є спроможна створити собі таке довкілля, яке в цих умовах було би якнайкраще орієнтованим на її потреби. У своїй конкретній формі такий приціл на формування середовища людиною з розрахунком на свої власні особливі потреби проявився, наприклад, в архітектурній побудові оточених з усіх боків колонадами античних давньоримських форумів або ж в архітектурі відгороджених від зовнішнього світу подвір'їв єгипетських храмів. З-посеред найвидатніших пам'яток новішого часу в цьому контексті можна назвати комплекс королівського палацу у Версалі, комплекс собору Святого Петра у Римі та інші об'єкти. Може, найбільш повним виявом концепції, спрямованої на відрив архітектурного простору від зовнішнього світу, є храм Святої Софії у Константинополі. "Свята Софія від самого початку, і в цьому відчувається магічне відчуття світу, задумана як внутрішній простір" [1, с. 310]. У кожному з тих комплексів людина перебуває ніби в штучному світі, створеному людиною спеціально для конкретних потреб і конкретної ситуації, для себе та для інших людей.

Другий з підходів випливає з того, що пріоритет у формуванні середовища людина надає природному довкіллю. Завдання полягає в тому, щоби в те довкілля людина зуміла якомога краще вписатися, не змінюючи його у принципі. Таке відношення до свого оточення є, зрештою, властивим для людини первісно і споконвічно. Власне такими були умови перебування людини в раю. Святе Письмо (Книга Буття; 2;8) пише, що "Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його був утворив". Господь доручив людині жити в саду і доглядати його, щоб людина могла перебувати в споконвічно найкомфортнішій для себе ситуації. Отже, звідси випливає, що створення оптимального для людини довкілля мало би бути забезпечене не на підставі відмови від навколишньої природи та від природних властивостей місцевості і захисту від них, а навпаки – на основі органічного поєднання переваг існуючого природного довкілля з перевагами, що є результатом діяльності людей. Загалом, сутність цього явища характеризує чітко виявлений підхід до формування довкілля людини: підходу, який орієнтує не на створення людиною свого власного, штучного, конкурентного щодо природи середовища, але на те, щоб якомога тісніше вписатися у природне довкілля, яке здавна існує поруч з людиною. Прикладом саме такого підходу до формування архітектурного простору є такі твори архітектурного мистецтва, як неперевершений Афі́нський акрополь, ряд об'єктів у середньовічній Франції та Німеччині, в країнах Закавказзя й Тибету. З-посеред об'єктів найновішого часу в цьому контексті треба назвати "Будинок над водопадом" Франка Ллойда Райта та інші.

Описуючи два варіанти підходу до формування архітектурного простору, що взаємопов'язані як позитив та негатив, О. Шпенглер зазначив: "Єгипетський ряд колон підпірав стелю зали. Грек перейняв той мотив і пристосував його до свого складу, вивернувши тип будівлі як рукавичку. Зовнішня розстановка колон є залишок "внутрішнього простору" [1, с. 292]. Якщо єгипетська і фаустівська душа знайшли свій вираз у могутній архітектурі, то антична душа шукала свого виразу в певній відмові від неї. Досягнений нею вираз є дорійський храм, що чинить враження тільки своєю зовнішністю, як якийсь масивне утворення посеред ландшафту [1, с. 292].

Кожен з двох описаних підходів має свої власні специфічні особливості та переваги. Було би неправомірним вважати який-небудь з тих підходів кращим або гіршим від іншого. В масштабі світу вони взаємодоповнюють один одного, підкреслюючи свою відмінність та своєрідну красу. Можливо, що таке або інше вирішення архітектурних комплексів, що їх створює для себе суспільство, становить одне органічне ціле з природою регіону та місцевості у ширшому масштабі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. Спосіб пов'язання архітектури з природою, з краєвидом, ландшафтом є суттєвим елементом формування архітектурної композиції та обов'язково повинен бути об'єктом архітектурного аналізу.

2. Праці сучасних філософів, істориків, інших спеціалістів, аналіз практики дають підставу для того, щоби ствердити наявність двох позицій в історії розвитку культури, а саме: однієї позиції, спрямованої на єднання з природою в одну цілісність, і другої позиції, спрямованої на

протистояння людини у стосунку до навколишньої природи, на захист від неї. Ці позиції є відображені в конкретних прикладах архітектурної діяльності.

3. Для української традиційної архітектури характерним є тісне пов'язання композиції з природою, з навколишнім краєвидом. Тут існує особлива необхідність дослідити цю архітектуру в аспекті її орієнтації, відповідно, на природу, або ж на себе саму. Без таких досліджень наші знання про традиційну українську архітектуру будуть неповними.

1. Шпенглер О. *Закат Європи: очерки морфологии мировой истории. Т. 1: Образ и действительность* / Пер. с нем. – Минск: Попурри, 1998. – 688 с. 2. Бенюмов О.М. *Среда* // Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1976. – Т. 24/1. – 359 с. 3. Николаев И.С. *Архитектура* // Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 2. – С. 236–304. 4. Пригожин И., Стенгерс И. *Порядок из хаоса* / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с. 5. Гумилев Л.Н. *Древняя Русь и Великая степь*. – М.: Мысль, 1993. – 781 с. 6. Каныгин Ю.М. *Вехи священной истории. Русь-Украина*. – 2-е изд., доп. – К.: Изд-во А.С.К., 2003. – 429 с. 7. Арнольдов А.И., Батунский М.А., Зильберман Д.Б. *Культура* // Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1976. – Т. 13. – 594 с. 8. Рильський М. *Вибрані поезії*. – Львів: Радянський письменник, 1940. – 108 с. 9. Древнекитайская философия: *Собрание текстов в двух томах*. – М.: Мысль, Т. 1. – 1972. – 363 с., Т. 2. – 1973. – 484 с.

УДК 72.01

Е.А. Діденко, Г.В. Казаков

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра архітектурних конструкцій

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕСТЕТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ВІКОН ІСТОРИЧНОЇ ЗАБУДОВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЛЬВОВА

© Діденко Е.А., Казаков Г.В., 2007

Проаналізовано функції вікна у зовнішньому та внутрішньому архітектурному середовищі. Наведено класифікацію естетичних властивостей вікон львівських історичних будинків.

*Всі форми схожі, та ні одна не однакова з іншою;
І так весь хор їх вказує на потаємний закон
(Й.В. Гете)*

Вступ. Архітектура є оболонкою, яка розмежовує зовнішній та внутрішній простір. Роль вікна полягає в об'єднанні цих просторів. Кожному архітектурному стилю притаманні вікна певної конфігурації [1, 5]. За висловлюванням великого архітектора ХХ ст. Ле Корбюзьє, можна вивчати історію архітектури як історію розвитку вікна. Львівська архітектура є певним зрізом архітектурної історії взагалі та історії вікна зокрема. Історична частина забудови міста, що сформувалася у капіталістичну добу, має ознаки архітектурних стилів історизму, модерну, еkleктики. Нижче зробимо спробу проаналізувати архітектурно-конструктивні характеристики вікон центральної частини Львова.

Мета статті – систематизація композиційно-естетичних ознак вікон в історичному архітектурному середовищі центральної частини Львова.

Обговорення проблеми. Схематично розглянемо вікно як отвір в архітектурній оболонці або світлопрозору ділянку в огорожувальній конструкції будинку [2, 3, 4]. Із зовнішнього боку на вікно впливають природнокліматичні фактори: світло, температура, швидкість руху повітря, опадів,